

telenséghez. Annyira nem, hogy például az itt koronatanú számba jövő *tótok*, akiket *Taillandier* nyilván az akkor már erősen érvényesülő szláv propaganda hatása alatt teljesen azonosít a csehekkel, mindig szerették *Aranyt* s tanultak is tőle, mint azt nemrég egy-prágai professzor kimutatta,¹⁾ míg ellenben az Európa-szerte rokonszenvvel fogadott *Petőfit* legtöbbször idegenkedéssel nézték. S különös, hogy ezt a türelmetlen magyarságot, ami tökéletesen hiányzott *Arany*-ból, *Taillandier* nem tudta észrevenni *Petőfi*-ben. Pár évtizeddel később majd egy magyarul is tudó fiatalabb történetíró társa kell, hogy kimondja, *Arany* javára billentve a mérleget, hogy *Petőfi* forradalmi költészetét bizonyos tartózkodással kell értékelnünk. Miért? Ép a nemzetiségi viszonyokra való kifolyása miatt. Így változnak nyugaton — a politikai dátatok.

*

Hogyan érintette *Aranyt* ez a meglehetősen érélyes s a melletti teljesen igazságtalan kritika? Eddig kiadott levelezésében nincs nyoma, hogy tudott volna róla, azonban szinte kizártnak tartjuk, hogy ne jutott volna el hozzá a híre. S ha talán fölöslegesnek, méltóságán alulinak tartotta, hogy tiltakozzék ellene vagy akár csak komolyan is vegye, bizonyos, hogy sohasem felejtette el. Említettük, hogy e cikk a *Revue des Deux Mondes*-ban jelent meg, 1860-ban. Tizenhét évvel később írja *Arany* *Kozmopolita költészet* című költeményét, mely így kezdődik:

Nem szégyellem, nem is bánom,
Hogy ha írnom kelle már,
Magyaros lett irományom
S hazám földén túl se' jár;
Hogy nem „két világ“ csodája —
Lettem csak népemből egy . . .

Mi ez a „két világ“, amit ő maga is idéző jelbe tesz, ha nem az idézett szemle címére való ironikus célzás? Ilyen szólásmódja nincs a magyar nyelvnek s nem is effélett akart ő használni. Az érzékeny, szerény, nem minden kesernység nélkül visszavonuló *Arany* emlékezett meg vele kétes sikerű nemzetközi szerepléséről, a *Revue des Deux Mondes* cenzoráról.

(Budapest.)

Tóth Béla.

SZABAD-E DÉVÉNYNÉL BETÖRNÖM ÚJ IDŐKNEK ÚJ DALAIVAL?

A Pesti Napló máj. 5-i számából
vesszük át Klebelsberg Kunó
gróf alábbi cikkét.

Ady Endre egyik legszebb versében, amely úgy kezdődik, hogy *Góg és Magóg fia vagyok én . . .*, a maga személyére vonatkoztatva felvet egy kérdést, amely sokkal több, mint *Ady* saját költészetének problémája, mert magában foglalja egy Ázsiából Közép-Európába került nép egyik létkérdését. *Verecke híres útján jöttem én, tülembé még ő magyar dal rivall, szabad-e Dévénynél betörnöm új*

¹⁾ P. Bujnák: *Ján Arany v literatúre slovenskej*, Praha 1924, 198. l. — Ismertetése: *Jegyzetek egy tót könyvhöz*, Debreceni Szemle 1927, 1—2. sz.

időknek új dalaival? A tősgyökeres magyar családból származott Ady az akkori nyugatos francia, dekadens költészet, különösen Baudelaire és Verlaine befolyása alá került, ezzel a nyugatos iskolával jött az ország nyugati kapujánál, Dévénynél, az akkori időknek ilyen új dalaival. Adyt mingyárt kezdetben sokan támadták és a harc még most sem ült el. Támadták, mert iránya új volt és az új dolgokra, tapasztalás szerint, rá szokták vetni magukat a konzervatívabb érzésű emberek. De támadták azért is, mert a franciadekadens költészetnek behozatalától a magyar erkölcsök épségét féltették. Ady vállalta a harcot, *tülembe forró ölmet öntsetek, legyek az új, az énekes Vazul*, — mondja s majd hozzátesszi: — *de addig sírva, kínban, mit se várva, mégis csak száll új szárnyakon a dal s ha elátkozza százszor Pusztaszer, mégis győztes, mégis új és magyar*. Ady lényegében tisztán látott; elátkozták és mégis győzött, irányát az új költői nemzedék sok tekintetben magáévá tette és magyarságát sem lehet kétségbevonni. Ha eltévelyedéseit a költő hagyatékából kivesszük, nagyszámú költemény marad meg, amely a magyar irodalomnak örök értéke.

Am Ady versében, talán öntudatlanul, az ő költészetén messze túlnemő jelentőséggel bíró nagy magyar problémát vetett fel. A magyarság Ázsiából jött, erőteljes faji tulajdonságokkal, amelyek több mint ezer év óta nem mosódtak el. De ide kerültünk Európa középeré, a művelt nemzetek közé, ahol erős a művelődési és a gazdasági verseny, ahol sokkal nehezebb ma megélni, mint a földgolyó bármely más pontján. Ha fenn akarunk maradni, meg kell tartanunk a nemzet sajátos tulajdonságait, de ugyanakkor teljesen európai színvonalra kell emelkednünk s tanulnunk kell a bennünket körülvevő nemzetektől. Hogy e két szempontot össze tudjuk-e egyeztetni, attól függ nemzetünk jövője. Csodálatos, hogy az Ady-féle problémameglátás mennyire azonos Széchenyi gondolkodásával, aki világosan felismeri a kelet népének sajátos tulajdonságait, azokat konzerválni akarja és egyúttal reformeri hevében folyvást a külföldi, különösen az angol példákra hivatkozik.

Mikor Trianonban velünk a hálátlan Európa, amelyet a török barbársággal szemben századokom át védelmeztünk, olyan igazságtalanul és kegyetlenül bánt, sokan azzal a programmal reagáltak, hogy szakítsuk meg a kapcsolatot a nyugattal és vegyünk keleti orientációt. Azt mondták, hogy a reformerek egész sora Szent Istvántól Hunyadi Mátyáson át Széchenyig mind nyugati kaptára akarták húzni a magyart, ezzel azonban felkorbácsolták maguk és terveik ellen a nemzet ösztönös és ellenállását, nem találtak és nem találhattak igazi megértésre s kisebb-nagyobb erőszakkal olyant oktrojáltak a magyarságra, amelyet az lelkeben igazán fel sem vett, lényegének megtagadása nélkül fel sem vehetett.

Az ilyen szélsőséges beállítás a nagy létkérdést ad absurdum viszi, mert ha igaz, hogy a nagy korszerű reformokat a nemzet lelkiileg nem fogadja be, akkor Európa közepén nyilván el vagyunk veszve.

A probléma azonban megvan, vele szembe kell néznünk és jelentőségét mindig világosabbnak és nagyobbbnak látom, valahányszor külföldi útról magam is Dévénynél bejövök.

*

Nemrégiben éppen a Pesti Naplóban elemeztem nemzeti katasztrófaíink különféle természetét. A nagymajtényi fegyverletétellel egybekötött szerencsét-

lenségünket abban láttam, hogy a megelőző korszak virágzó nemzeti és irodalmi élete után az arisztokrácia a bécsi kultúrműltében német és francia irányban fajzott el. Itthon pedig a latinos iskola középnemességünk és honoracionarijaink gondolkodását és nyelvérzékét rontotta meg. Még az irodalmi megújodási törekvések is franciás, deákos, németes irányokkal kísérleteztek, míg a végén előtört a népiesség gondolata, amely Petőfiiben és Aranyban testesült meg legtökéletesebben. Nyelvünket és költészetünket a nép nyelvéből újítottuk meg, nagy zenészeink, Erkel és Liszt, népies motívumokhoz nyúltak vissza, az építészetben Lechner Ödön, de általában díszítőművészeink a népművészet formavilágát lesték el. A magyar nép a maga konzervatív lelki beállítottságával, hajlamaival és szokásaival századokon át a nemzeti őskincs hűséges őrzője. Éppen azért tölt el aggodalommal, hogy miután nemzeti viseletünk már háttérbe szorult, újabban a magyar nóták helyett már a jazz járja és nemzeti költőink helyett *Nick Cartert* és hasonlókat olvasgatnak. A mozi állandóan a külföldi életet állítja szenzációs módon a nép szeméi elé. A magyar népnek éppen őseredetisége van így egyszerre minden oldalról megtámadva. Ezzel szemben egész öntudatosan fel akarom venni a harcot. Gramofónnal és rádióval újra meg akarjuk teremteni a magyar dal kultuszát. Magyarország összes iskoláiban, különösen a néptanítókhöz legközelebb újabb körlevéllel fordulok, amelyben buzdítani akarok népies költők rendszeres olvastatására, nemcsak az iskolákban, hanem a népkönyvtárak révén a felnőtteknél is. Művészeti politikánk keretében jutalmazni fogjuk a nemzeti díszítőművészetnek további ápolását a nép széles rétegeiben és piacot ügyeiszünk teremteni a magyar népművészet termékei számára.

A *nemzeti* leginkább a szépirodalomban és a szellemi tudományokban tükröződik. S ezért nagyon öröndetes, hogy míg közvetlenül a háború után a magyar szépirodalomban a háború előtti divatnak mintegy folytatásaként még elég erősek voltak a külföldi befolyások, addig a huszas évek második felében úgy a tárgy megválasztásában, mint a feldolgozásnak szellemében a nemzeti sokkal erősebben érvényesül. A szellemi tudományokban is ügyelni kell, hogy ha át is veszünk külföldi szempontokat és módszereket, mindez csak inkább impulzust adjon, sem mint lényegét érintő befolyást gyakoroljon.

*

Egészen másképpen áll a dolog az orvosi, a gazdasági, a technikai és a természettudományokkal. E téren minden sovánizmus és partikularizmus kegyetlenül megbosszúlja magát, ezek számára, Dévény-nél szélesen ki kell tárnai a kaput és jöjjenek ott sokan, nagyon sokan, mentül többen, új időknek új találmányaival, új termelési módokkal, főképp új energiákkal.

De ezen túl mit csináljunk a politikai irányokkal? Sokan a külföldi, különösen a nyugati befolyások alatt a politikában a demokráciát értik, de a dolog nem ilyen egyszerű. Hiszen a faszizmus elméletileg megtagadja a demokráciát és újabban érdeképviseleti alapon szervezkedik. A spanyol direktórium, ha nem is azonos, de rokon elgondolásból indul ki. A párizsi és a legutóbbi berlini eseményekből pedig látjuk, hogy a kommunizmus egyre jobban szorongatja a demokráciát és perfidül felhasználja a demokratikus alkotmányok által biztosított mozgási és agitációs szabadságot oly rendszernek djadálra juttatására, amely — előre megmondja, — hogy meg fogja semmisíteni ezt a szabadságot. Ha tehát Dévény-nél, ami ma már csak Hegyeshalmot jelent, megnyitjuk a határt politikai eszmék-

nek, a legkülönbözőbb impulzusok érnének el hozzánk és én azt hiszem, mi akkor cselekszünk, az A d y től és említett Pusztaszer szellemében, ha ezredéves alkotmányunkat saját belső helyzetünk követeléseire képest építjük ki szorosan és a magyar géniusznak megfelelő szabad szeltemben:

Amikor nagy porosz kollégám, Becker, körülvitt a német egyetemi városokban, Göttingában óriási természettudományi kutató intézetet mutatott, ahol bármint sebességű szelet, bármint erejű vihart óriási készülék segítségével mesterségesen lehet előidézni. Ebben a szeltemben, ebben a viharban próbálják ki a németek a repülőgépeiket, amelyekkel száguldani akarnak, megrövidítve tért és időt. Ilyenkor látja az ember világosan, hogy Európa közepén mennyire nem veszíthetünk időt a természettudományok, a technika, a gazdasági és az orvosi tudományok terén. Dévénynél ezekkel a felismerésekkel jöttem be, a mostani új időknek új szükségleteivel.

BORNEMISSZA POGÁNY BÖLCSEI.

... a reneszansz korában vagyunk és e korban általánosan megfigyelhető, bizarr jelenség a költők valódi, hétköznapi és költői életének kiáltó ellentéte. Dante Beatricé-ját nehezen képzeljük el többgyerekes, tisztos polgárrszonynak, Ronsard bolondos és zsugori nőnek nevezi Héléne-jét magánlevelezésében ... Balassa pedig Júliájától kötelezvényre 1400 forintot vett kölcsön s miközben lángoló versekkel ostromolja, egy levelében cinikus és drasztikus kifejezéssel élve arról értesít, hogy ...

Eckhardt Sándor, Napkelet 1924, 4: 165.

Balassi platonizmusát nemcsak Balassi platonizmusa.¹⁾ hanem Balassi környezetének platonizmusa is bizonyítja. Ha tanítványánál, Rimaynál ott fényeskedik Platon csillaga,²⁾ még frappánsabb milieu-jellemző ereje lehet mesterének — Bornemissza Péter prédikátornak — írásaiban a minduntalan föl-fölbukkanó Platon-név. (Hol van ma az a prédikátor, aki egy divatos spiritualista filozófus nevét, a Bergsonét, annyiszor ajkára venné, mint ahányszor XVI. századi őse a humanisták szentjét, Platont emlegeti?)

Bornemisszában is két világ ölelkezik és harcol, mint neveltjében: a középkor öröksége és az újkor feltörő szelleme. A kétféle energiát, amelynek elektronjai egy mag körül zsi bonganak, nem lehet semmiféle analízissel különválasztani. Csak arra lehet utalni, hogy kifelé milyen szintípusokat sugározott ez a belső mozgás. Eszméi között ott látjuk a tekintélytisztelet bálványait: keresztény szentatyákat és pogány, világi bölcseket békés elvegyülésben, amit a középkori példák gyümölcsöseiből és virágos kertjeiből jól ismerünk. De Bornemissza eliziumában egy igen gyakran elősétáló Bölcstűnik föl: Platon mester, aki már tudja magáról, hogy ellensége Aristotelesnek ... Tőle is lehet jókeresztény erkölcsöt tanulni, nemcsak a testamentumokból vagy a szent doktorok írásaiból. Igaz, hogy valójában mégis csak az ördög műve az antik filozófia, mert hiányzik belőle az evangéliumi cél. De akkor is inkább Platon és Seneca legyen a vezérünk,

¹⁾ V. ö. erre von. Zolnai Béla: *Balassi és a platonizmus*. Minerva 1928.

²⁾ V. ö. Thienemann Tivadar, Széphalom 1928: 449. Zolnai Béla, Széphalom 1929: 43.